

La protecció del patrimoni industrial manresà en el Pla Especial de Patrimoni de Manresa

Lluís Virós Pujolà

L'octubre de 2010 finalitzaven les tasques de realització del Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arquitectònic, Arqueològic i Paisatgístic de Manresa i el desembre de 2012 ha estat definitivament aprovat per la Direcció General d'Ordenació del Territori i Urbanisme del Departament de Territori i Sostenibilitat. En aquest moment d'estrena del nou Pla, el Centre d'Estudis del Bages va incloure el contingut d'aquest escrit en la jornada «Conèixer les fàbriques del Bages» del passat 26 de gener de 2013.

Vista frontal de la farinera Albareda, obra d'Alexandre Soler i March feta en diverses fases, encara en funcionament (foto: Lucía Juárez / Lluís Virós)

Un Pla Especial de Protecció o catàleg del Patrimoni és una norma que regula la protecció legal del patrimoni amb l'objectiu de preservar per al futur aquells elements immobles que tinguin un valor històric, artístic, tipològic, representatiu o social. És a dir, es tracta de dotar-nos d'una llei que protegeixi els edificis, instal·lacions i ambients que determinen la personalitat de la ciutat, de manera que en el futur es pugui interpretar el paisatge urbà per mitjà de les restes que la societat ha decidit conservar. En el cas que ens ocupa, l'equip d'urbanisme del darrer Ajuntament, presidit per Josep Camprubí, va decidir encarregar la revisió del catàleg de patrimoni anterior—elaborat durant la dècada dels vui-

tanta— per diversos motius, com l'actualització dels elements a preservar i la voluntat de modernitzar una eina de planificació urbana que havia quedat obsoleta perquè era preinformàtica. En el moment de prendre la decisió de revisar el catàleg, el desaforat creixement de la construcció dels primers anys del segle XXI i l'especulació que va comportar havien fet desaparèixer alguns edificis que avui dia es considerarien patrimonials i, a causa de la mateixa activitat constructora, calia actualitzar els eines de planeja-

ment urbanístic. Avui dia, per exemple, també s'està refent el Pla d'Ordenació Urbana de Manresa.

Finalment, aquesta revisió del catàleg s'ha convertit en un Pla Especial nou articulat per mitjà d'una col·lecció de fitxes. Segons la legislació vigent, els catàlegs han d'incloure els béns culturals protegits, el grau de protecció previst i la regulació de les actuacions permeses (Art. 95.2 D.305/2006). La documentació bàsica que inclouen les fitxes és:

- La valoració i la descripció dels béns

Interior de la primera planta de la fàbrica dels Panyos el 2006, abans de la rehabilitació de la coberta. S'hi pot veure l'estructura del sostre, amb bigues i revoltons, i les caixes abandonades en el tancament de la darrera empresa (foto: Lucía Juárez / Lluís Virós)

passem a avaluar aquest conjunt d'elements de patrimoni industrial

1. Els elements de patrimoni industrial a l'actual catàleg

Com es veu en els *quadres n.ºs. 1 i 2*, el Pla Especial cataloga o preserva un conjunt de 18 elements d'enginyeria i 37 edificis i instal·lacions industrials.

Les novetats de l'apartat d'obres d'enginyeria són les rescloses i els ponts més nous de la ciutat. Fins ara no s'havia pensat en la protecció dels equipaments energètics de les fàbriques de riu a les ribes del Cardener a Manresa. Per això, s'ha hagut de fer una recerca nova sobre el conjunt de rescloses i canals industrials de les fàbriques perquè no n'existia cap d'específica. S'ha treballat a partir de les imatges de satèl·lit que hi ha disponibles a Internet (les de l'Institut Cartogràfic de Catalunya i les de les aplicacions Bing i Google Maps) per localitzar totes les rescloses del riu, tant les que estan en funcionament com les que ja estan abandonades. Després s'han mesurat, fotografiat i s'ha fet la planimetria de tots els elements, s'han

inclosos (arquitectònics, arqueològics, paisatgístics, etc) i l'abast de les variacions introduïdes pel Pla Especial en relació als elements precatalogats o catalogats pel planejament vigent (si és el cas, es poden fer descatalogacions).

- Els nivells de protecció i els criteris d'actuació (usos i intervencions permeses).
- Les fitxes han de ser individualitzades (tant del patrimoni arquitectònic com de l'arqueològic).

El catàleg s'ha elaborat per mitjà d'una base de dades preelaborada i és susceptible de publicar-se en un document de text i per mitjà de fitxes individuals que es podran localitzar en un mapa informatitzat des dels web de l'Ajuntament.

Els elements que tenen a veure amb el patrimoni industrial i tecnològic han estat classificats en dues tipologies: "arquitectura industrial" i "obres d'enginyeria". En la primera es recullen els edificis industrials (fàbriques, colònies), algunes instal·lacions com les estacions transformadores d'electricitat i equipaments industrials com les xe-

meneies dels antics vapors. En la categoria d'"obres d'enginyeria" es recullen totes les rescloses i canals del terme de Manresa, un aqüeducte i els ponts de la ciutat. En el punt següent

Quadre 1

OBRES D'ENGINYERIA

E001	EL PONT VELL
E002	EL PONT NOU
E003	EL PONT LLARG
E004	PONT DE VILOMARA A
E005	PONT DE SANT FRANCESC
E006	AQÜEDUCTE DE LA FONT DELS LLOPS
E007	RESCLOSES I CANALS DEL RIU CARDENER
E007.01	RESCLOSES I CANAL DE LA FÀBRICA PIRELLI
E007.02	RESCLOSES I CANAL DE LA FÀBRICA DELS PANYOS
E007.03	RESCLOSES DE L'ANTIGA FÀBRICA DEL PONT DE FUSTA
E007.04	RESCLOSES DEL PONT VELL
E007.05	ANTIGA RESCLOSA DE LES ROQUES DE SANT PAU
E007.06	RESCLOSES DE LA FARINERA LA FAVORITA
E007.07	RESCLOSES DE LA FÀBRICA ELS POLVORERS
E007.08	RESCLOSES I CANAL DE LES FÀBRriques DE SANT PAU
E007.09	RESCLOSES I CANAL DE LA FÀBRICA DE LA RIERA DE RAJADELL
E007.10	RESCLOSES I CANAL DE LA FÀBRICA DELS COMTALS
E007.11	RESCLOSES I CANAL DE LA CENTRAL ELÈCTRICA DELS TORRENTS
E008	PONT DE FERRO DELS FERROCARRILS CATALANS
E009	PONT DE LA REFORMA

Quadre 2

ARQUITECTURA INDUSTRIAL

I001	FÀBRICA BALCELLS
I002	FARINERA LA FAVORITA
I003	FARINERA ALBAREDA
I004	FARINERA LA FLORINDA
I005	EDIFICI DE LES FORCES HIDROELÈCTRIQUES DEL SEGRE
I006	CENTRAL ELÈCTRICA LA CATALANA
I007	EDIFICI DEL TRANSFORMADOR DE LA CAME
I008	CENTRAL DE LES MARCETES, TORRE TRANSFORMADOR DE LA CAME I CANAL
I008.01	EDIFICI DE LA CENTRAL DE LES MARCETES
I008.02	TORRE TRANSFORMADOR DE LA CAME
I008.03	CANAL DE LA MINA
I009	XEMENEIA DE CAL CURA
I010	FÀBRICA DE LICORS MANRESA ALTA
I011	XEMENEIA DE LA FÀBRICA DEL SALT
I012	FÀBRICA DELS PANYOS
I013	XEMENEIA ELS DOCS
I014	ELS COMTALS: CASA, CAPELLA, COLÒNIA OBRERA I FÀBRICA
I014.1	CASA, CAPELLA I JARDÍ HISTÒRIC DELS COMTALS
I014.02	FÀBRICA DELS COMTALS
I014.03	COLÒNIA OBRERA DELS COMTALS
I015	MAGATZEM CANALS
I016	ANTIGA FÀBRICA DE TEIXITS M. TORRENTS
I017	FÀBRICA BERTRAND I SERRA
I018	MAQUINÀRIA INDUSTRIAL S.A.
I019	FÀBRICA DEL SALT
I020	FÀBRICA DELS POLVORERS
I021	FÀBRICA BLANCA
I022	FÀBRICA VERMELLA
I023	FÀBRICA DEL GUIX
I024	EDIFICI PERRAMON
I025	EDIFICI TALLER
I026	XEMENEIA DE LA FÀBRICA RAJADELL FABRIL
I027	FÀBRICA DE LES PUNTES
I028	ESTACIÓ TRANSFORMADORA DELS DOLORS
I029	FÀBRICA CUITÓ
I030	FÀBRICA PIRELLI
I031	FÀBRICA HAYES LEMMERZ
I032	NAU ANNEXA DE L'ANTIGA FÀBRICA BALCELLS
I033	EDIFICI INDUSTRIAL
I034	FÀBRICA MATAMALA
I035	ANTIGA FÀBRICA DE L'ARANYA
I036	FONERIA ILLA
I037	XEMENEIA TINTS NAVARRO

descriu i s'han documentat amb la bibliografia disponible. Aquesta tasca ens ha permès descriure i catalogar un total d'11 recloses, entre la més antiga (la de la fàbrica dels Panyos, que possiblement havia alimentat també la roda del Calderer) i la més nova, la de la centraleta elèctrica auxiliar dels Comtals. No s'ha pogut catalogar la

presa més gran de totes, la de la centraleta elèctrica de les Marcetes al Llobregat, perquè està situada en el terme de Sant Fruitós de Bages. De tot plegat, el que crida més l'atenció és l'exploració intensiva del Cardener al seu pas pel terme de Manresa.

Pel que fa als ponts, a més dels medievals, que ja estaven incorporats

al catàleg anterior, s'ha incorporat al catàleg tres ponts ben diferents: el de Sant Francesc, una instal·lació de principi del segle XX que ha resistit les últimes grans riuades del Cardener (abans de la construcció del pantà de Sant Ponç) i la voladura de l'exèrcit republicà en retirada a la Guerra Civil; el pont de ferro del ferrocarril de Manresa a Olesa que hi ha a la carretera de Vic, que ha passat a formar part del patrimoni dels manresans; i el pont de la Reforma, edificat pels presoners republicans després de la Guerra Civil i que es va haver de modificar substancialment per tal d'adaptar-lo a l'alçada més convenient en els anys seixanta.

Pel que fa a l'arquitectura industrial, el catàleg de 1984 en protegia 11 i l'actual n'incorpora 37. El catàleg antic va protegir els edificis industrials que tenien més elements artístics: les tres farineres i la fàbrica Balcells, dues centrals elèctriques i dos transformadors i 3 xemeneies. Dues de les farineres ja no estaven en ús i la tercera, ca l'Albareda, és un edifici dissenyat per l'arquitecte Alexandre Soler i March que calia conservar sense excusa. Les dues centrals elèctriques i l'única fàbrica tèxtil protegida també estaven tancades i les xemeneies també eren de fàbriques tancades o en vies de ser-ho. La conclusió és clara: bàsicament es va protegir aquells elements que no estaven en ús i que, per tant, no influïen sobre el funcionament d'empreses encara productives que, d'aquesta manera, preservaven la facultat de modificar qualsevol de les seves instal·lacions en virtut de les seves necessitats. A més, entre 1984 i 2009, quan es va iniciar la feina del nou catàleg, els responsables d'urbanisme de l'Ajuntament van desenvolupar un inventari en el que es recollien fàbriques que es consideraven d'un cert valor i, per mitjà de plans urbanístics parcials, s'havien protegit alguns altres elements, com per exemple la fàbrica principal del conjunt industrial de la Fàbrica Nova de Bertrand i Serra.

En el catàleg actual s'han afegit molts més edificis i instal·lacions per diversos motius: molts ja no estan en funcionament i la seva catalogació no interfereix en l'actual activitat indus-

Edifici de les sitges de la farinera la Favorita, obra d'Alexandre Soler i March (foto: Lucía Juárez / Lluís Virós)

Antiga seu de la Maquinària Industrial SA, una metal·lúrgia de 1959 (foto: Lucía Juárez / Lluís Virós)

trial; avui dia es valora molt més el patrimoni industrial, com a interpretació d'un paisatge urbà que s'ha deixat d'utilitzar, i s'ha popularitzat; i, finalment, s'han pogut catalogar els elements que complien uns criteris determinats.

Els criteris per a la inclusió d'elements al catàleg han estat: la importància històrica de la instal·lació, la seva rellevància artística (tant arquitectònica com monumental), la singularitat de la seva tipologia (quan hi ha moltes instal·lacions assemblades, algunes no es poden catalogar), per la seva representativitat des del punt de vista sentimental i per la seva importància social, com la quantitat de persones que hi ha treballat al llarg del temps.

D'aquestes premisses, n'ha sortit un llistat d'elements catalogats format per setze fàbriques tèxtils, les tres farineres, dues centrals elèctriques i una estació transformadora, dos transformadors elèctrics, cinc xemeneies, una licorera, una colònia industrial, un magatzem, una fàbrica de pell, 3 metal·lúrgies i una gran indústria química, la Pirelli.

De tot aquest conjunt, destaquen les fàbriques tèxtils, que representen el sector majoritari de la indústria manresana. S'han catalogat les instal·lacions que compleixen els criteris esmentats més amunt i destaca poderosament la gran fàbrica Nova de Bertrand i Serra, després de que ja s'havia enderrocat el 2066 la resta d'edificis industrial i de serveis del gran complex tèxtil. Entre aquestes fàbriques tèxtils es pot diferenciar entre les més antigues (encapçalada pels Panyos) del segle XIX i algunes d'especialment destacades del segle XX, com les fàbriques de l'empresa Torrents, rehabilitades per l'empresa Tous i pel diari Regió7.

Pel que fa a les xemeneies, s'han incorporat totes les que es conserven, encara que estiguin incompletes o que no es conservi la fàbrica a la que servien. Hem considerat que són el testimoni d'un tipus d'energia que ja no es tornarà a instal·lar i que totes tenien prou valor històric i estètic per a la seva protecció. Cal destacar que alguna, com la de la fàbrica del Salt ja han estat rehabilitades.

Un darrer aspecte a comentar és la inclusió d'instal·lacions industrials del segle XX, com algunes de les naus de l'empresa Pirelli, que són les primeres de la ciutat en les que va utilitzar la coberta de tipus *shed*, la farinera de la Florinda, primera fàbrica local amb estructura de formigó, o les fàbriques de la Maquinària Industrial i de Hayes Lemmerz, fetes en estil neoracionalista de tipus Bauhaus, molt poc freqüents a les nostres contrades i molt populars en llocs com els barris industrials de Madrid (Villaverde) o en determinades zones industrials d'Alemanya (la vall del Ruhr).

2. Nivells de protecció aplicats al patrimoni industrial

Aquest conjunt patrimonial rep en el catàleg diferents nivells de protecció que s'especifiquen a continuació.

- a) **Nivell de protecció integral:** és per a edificis de caràcter singular, de gran valor arquitectònic, històric o artís-

Façana sud de la fàbrica Nova de Textiles Bertrand y Serra SA, just després de l'enderrocament de la resta d'edificis del recinte industrial. (foto: Lluís Virós)

Xemeneia de l'Alcoholera Manresana, un dels pocs testimonis de l'antic bosc de xemeneies de la ciutat. (foto: Lluís Virós)

tic que, amb independència del seu estat de conservació, s'han de mantenir íntegrament, amb respecte per les seves característiques específiques, siguin o no arquitectòniques i dels elements o parts que el componen. Inclou les edificacions que per la qualitat de la seva trama estructural i la mateixa posició urbana, són enteses com a referents "monumentals" i, per tant, ha de garantir-se la seva conservació amb els mètodes propis de la restauració adequada. Les actuacions de restauració en cap cas no podran suposar aportacions de reinvençió o nou disseny. De manera general, aquest nivell protegeix la volumetria, la tipologia (espais interiors, estances amb les seves decoracions...), les façanes i els béns mobles. En el patrimoni industrial s'ha aplicat aquest nivell de protecció a les rescloses, les xemeneies i alguns edificis especialment significatius com la fàbrica del Panyos i la farinera de la Florinda.

b) **Nivell de protecció parcial (o tipològica):** s'aplica a edificis d'especial valor arquitectònic, artístic o ambiental, el valor del qual resideix principalment en la seva estructura tipològica, reflectida en la façana i en la disposició d'elements com el vestíbul, la caixa d'escala, els patis o celoberts o per les seves especials característiques estructurals, pel seu sistema portant i tècnica constructiva utilitzada, pels valors dimensionals, pel tipus de paràmetres emprats o per les condicions distributives (les disposicions dels habitatges en una mateixa planta, per exemple) i per l'organització espacial. Aquestes són parts o conceptes a mantenir, sense perjudici de les actuacions de rehabilitació, amb una restauració tipològica adequada que hauran de preservar i revalorar els esmentats elements d'interès. Com a criteri general, el nivell parcial protegeix la volumetria, la tipologia (estructura principal: nivells de forjat, posició de la caixa d'escala, disposició de patis i celoberts,...) i les façanes. Aquest és el tipus de protecció que

Edifici principal de la farinera la Florinda, que enguany compleix 100 anys. És el primer edifici industrial amb estructura de formigó de la ciutat (foto: Lluís Virós)

s'ha aplicat a la major part dels edificis industrials, ja que permet la seva rehabilitació i el canvi d'ús d'uns edificis que, si estiguessin excessivament protegits, no es podrien conservar perquè no se'ls podria donar un nou ús. En aquest apartat cal destacar alguns exemples com la fàbrica del Salt, avui dia utilitzada com a mesquita per la comunitat musulmana, la fàbrica de teixits Torrents, que ha rehabilitat Regió7, i la fàbrica del Guix, refeta per l'empresa de joieria Tous.

c) **Nivell de protecció documental:** protegeix la memòria d'edificis que han tingut un valor històric o social però que no compleixen la resta de criteris per a la seva catalogació. Es poden destruir en virtut d'una reutilització del sòl que ocupen però cal que es faci un treball de documentació que en preservi la seva història per a les generacions futures. Aquests edificis, doncs, no gaudeixen de protecció física. En aquest cas es troben l'estació transformadora dels Dolors i les

grans naus de la Foneria Illa, al carrer del Sol, a tocar de la carretera de Vic i de la muntanya del Castell.

Perspectives de futur

A partir de l'entrada en vigor del Catàleg de patrimoni de la ciutat, cal esperar que quedi assegurada legalment la conservació dels principals elements del patrimoni industrial i tecnològic del municipi. A partir d'ara, no es podran ensorrar els elements catalogats i caldrà respectar la regulació de les intervencions que s'especifiquen a la fitxa de cada element. D'aquesta manera el Pla Especial de patrimoni de Manresa dona cobertura legal a la defensa del nostre patrimoni i contribueix a una planificació urbanística que respecta i valora el passat, de manera que les properes generacions puguin interpretar-lo d'una manera adequada.

Al llarg dels darrers anys ja s'ha notat una revaloració del patrimoni industrial, amb els exemples citats més amunt i amb altres en curs de realit-

zació, com la rehabilitació per a oficines d'Endesa de l'antiga central elèctrica de la Catalana. No obstant això, des de la societat civil i, concretament, des d'institucions com el Centre d'Estudis del Bages, Amics de la Unesco o Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya (AADIPA: Agrupació d'Arquitectes per a la Defensa i Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic) cal seguir lluitant pel compliment estricte de les normes i, en general, per l'impuls de la valoració social del patrimoni en general i de l'industrial en particular.

REFERÈNCIES:

VILANOVA, Antoni; CAMPS, Anna; LLANERAS, Eugeni; VIRÓS, Lluís; CUCURELLA, Marc; BESORA, Ramon, *Pla especial de protecció del patrimoni històric, arquitectònic, arqueològic i paisatgístic de Manresa*, Ajuntament de Manresa, Manresa, 2010.

Lluís Virós

Membre de l'equip redactor del Pla Especial de Protecció del Patrimoni Històric, Arquitectònic, Arqueològic i Paisatgístic de Manresa